



Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo



Том / Volume XXXI (2024).
Книжка / Issue 2

DOI: 10.54664/RERN1379

ОФИЦИАЛНИ ПРАЗНИЦИ – РЕАЛИЗАЦИИ И ТРАНСФОРМАЦИИ. ИЗ АРХИВИТЕ НА ЕДНО СЕЛСКО ЧИТАЛИЩЕ¹

Мария КИСИКОВА

OFFICIAL HOLIDAYS – IMPLEMENTATION AND TRANSFORMATIONS. THE AR- CHIVES OF A VILLAGE COMMUNITY CENTER

Maria KISSIKOVA

Abstract: *The establishment of a calendar of public holidays within nation-states gives expression to the national ideal, to the "values, merits and achievements" important for the affirmation of national identity. Looking at the normative and institutional order, draws attention to the framework set by the state and its supposed best possible realization. If we turn our attention to places and regions and look for records of the process, we can see how public holidays are celebrated and how national ideas reach people and communities. This study proposes a look at the archival documents of a village community center (focusing on the period from the 1930s to the 1980s) in an attempt to show how a local cultural and educational institution, charged with the duty of establishing and organizing the village holiday calendar, accomplished this task. In this way, local 'resistances' can be seen and our understanding of what actually happened in the official holiday calendar can be deepened.*

Keywords: *official holidays, Community center; chronicle book.*

Празниците са общностни събития, които се провеждат по определен повод, отличават се с протичаща във времето събитийност и периодично се повтарят. Така празникът става структуриращ времето елемент, който допринася за създаването на определена ритмичност в годишния календар и отделя всекидневие от извънвсекидневни прояви (делник и празник в смисъла му на „празен от работа ден“). В зависимост от повода, по който се организират празниците, те могат да препращат към лични и семейни събития (сватби, кръщенета, рождени дни и пр.), към общностни събирания (селски събори, родови срещи, курбани и пр.) или към дати и личности

* Изследването е резултат от работа по проект „Жизнени преходи в трансформиращото се село: памет, идентичност, наследяване“ (КП06-Н40/5), финансиран от фонд „Научни изследвания“, 2019–2024.

¹ **Мария Кисикова** – доктор, главен асистент; Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“; България; @mpetrova@uni-plovdiv.bg

от миналото, които имат роля за изграждане на националната общност (Освобождението, Съединението и обявяването на Независимостта на българската държава, Денят на Ботев, Денят на будителите и пр.). Празникът има важна роля не само в организирането на трудовия ритъм, но и в консолидирането и преутвърждаването на общностите, (пре)осмисляне на миналото, заявка е за принадлежност и идентичност [Живков, Т. Ив. 2000, с. 268–269]. В рамките на националните държави оформянето на календар с официални празници дава израз на националния идеал, на „ценности, достойнства и постижения“, важни за утвърждаване на националната идентичност [Петков, П. Ст. 2005, pass]. Затова и държавите полагат целенасочени усилия да създадат правна регулация в тази посока и да я приведат в действие чрез различни институции и механизми. Насочването на вниманието към нормативния и институционалния ред очертава една предполагаема идеална реализация на празничния календар, зададената отгоре. За да добием представа как в действителност се организира и провежда честването на официални празници, е необходимо да пренасочим вниманието си към други институции и участници в социалните взаимодействия, които се включват в този процес по места.

Фокусът на настоящото изследване е върху динамиката в празничния календар, която протича през относително дълъг период от време (от 30-те години на XX век до второто десетилетие на XXI в.), така както е отразена в летописната книга и архивните документи на едно читалище в малко родопско село². Читалищата са специални културно-просветни институции, които заемат средишно място между централното и локалното, като следват насоките, произлизащи от централната власт, но реализират дейността си в конкретен локален контекст според нуждите и особеностите на местната общност³. В селата читалищата играят особено важна роля, доколкото заедно с училищата са единствените институции, ангажирани с културни и просветни цели. Често сградата на читалището е едновременно, библиотека, читалня, театрална сцена, кино, място за срещи и събрания, музей и пр. От читалищата се очаква също така да организират празничния и културния календар на селището, като допринасят за свеждането на високите национални цели до отделните места и общности. Проучването на въпроса кои празници се празнуват в едно селско читалище и как, може да допринесе за проследяването на динамиката в държавните политики през десетилетията (в сферата на културата, просветата, читалищното дело, официалните празници), както и своеобразието, което придобиват те в отделните места. Това е интересно не само като любопитен факт, но и като пример за конкретна реализация на празничния календар, за начина, по който зададените отгоре „идеални“ постановки биват трансформирани и преосмислени, за да придобият плътност в конкретен локален контекст в определен исторически период. Основната смислова и наративна линия в настоящото изследване се води от съдържанието на Летописната книга на читалището (документ със специален двойствен статут) и се надгражда от други архивни документи на институцията⁴. За уплътняване на значенията и придаване на контекстуална релевантност архивните данни са съпоставени с и интерпретирани на фона на заложената правна рамка (и промените ѝ през годините) и принципите на функциониране на читалищата, отразени по страниците на

² Село Пчеларово, общ. Черноочене, обл. Кърджали се намира в близост до областния и общинския център, на основен междуградски път (Хасково – Кърджали) и е единственото село с изцяло българско население в общината. Народно читалище „Иван Буюклиев“, старо име „Просвета“, посетихме за първи път през 2017 г., направените наблюдения са задълбочени в последващи посещения. След запознаване с летописната книга на читалището започна и архивното проучване, което протече в периода 2018–2023 г. в териториалната дирекция на Агенция „Архиви“ в гр. Кърджали (ДА-Кърджали).

³ На читалищното дело е посветена обширна литература, където се описват и обясняват процесите и принципите на функциониране на тези специални институции – част от по-актуалните разработки включват Велев 2013, Велев 2020, Велев 2022, Цонева 2016, както и специализирания брой на сп. „Български фолклор“, посветен на читалището (2019, кн. 1)

⁴ Съдържанието на Летописната книга на НЧ „Иван Буюклиев“, с. Пчеларово е в основата на интерпретациите в монографията „Читалище и време. Институционално съграждане и обществена трансформация. Из страниците на летописната книга“ [Кисикова, М. 2024].

специализираните издания – вестник „Читалище“ (Хасково) и списание „Читалище“ (орган на Върховния читалищен съюз). По този начин засрещанията между читалищната институция и празничния календар могат да се проследят на няколко равнища – от вътрешните документи на институцията и случващото се в конкретното село и читалище, през картината на читалищното дело, която се разгръща по страниците на специализирания печат (в съответния исторически период), до зададените от държавата регламенти за функциониране на читалищата и организирането на официалните празници. Този подход изхожда от антроположкото разбиране, че културите са конфигурация от смисли и отделните елементи в тях придобиват смисъл в оригиналния си контекст [Крейпо, Р. 2000, с. 41, вж. още Джъст, П., Монаган, Дж. 2005, с. 38–39]. Настоящото проучване следва принципите на „изследване на случай“ (case study) – подход, който често е критикуван като обикновена илюстрация, предоставяща много ограничена основа за обобщения [Maggio, R. 2014, с. 101]. Той ни позволява обаче да проследим обществените отношения на конкретно място в развитие за по-дълъг период от време и да изградим в резултат на това контекстуално релевантно разбиране и познание [Flyvbjerg, B. 2011, с. 302]. А както отбелязва Флайвbjerg, не можем да наблюдаваме в реалността човешки взаимоотношения, които да са контекстуално ирелевантни [пак там, с. 303].

Архивните източници

Проучването на институционалния архив на това селско читалище може да ни предостави специфична гледна точка към въпроса за отбелязването на официални празници, която е много близко до конкретния местен контекст, но същевременно има връзка с институции на централната власт, от чиито политики, правилата и принципите на работа се ръководи. Архивният фонд на институцията обхваща периода от основаването на читалището през 1926 г. до 1984 г.⁵ и включва разнообразни по тип и съдържание документи – кореспонденция, отчети и доклади, финансови документи, договори, протоколи и др. Летописната книга на читалището се води от 1928 до 2016 година⁶, като през десетилетията се сменят няколко автори и се редуват периоди на по-системно вписване с периоди без нови отбелязвания. Това е документ с особена значимост и специфичен двойствен статут. Оригиналет на първата книга е депозиран в ДА-Кърджали през 1976 г. и се съхранява там в съответствие с институционалните критерии за значимост на документите⁷, а неин препис с допълнения се пази в самото читалище наред с други ценни за институцията документи⁸. Преписът на оригиналната книга е направен от читалищния секретар по онова време, който след това продължава да води летописа⁹. Поддържането на читалищен летопис е регламентирано още в първия типов устав от 1928 г., с който читалището се утвърждава като институция след приемането на Закона за народните читалища година по-рано¹⁰. Там са описани всички книги и документи, които читалището следва да поддържа и води, сред които и летописна книга, „в която се записват достапамятни събития

⁵ Архивните папки са разделени в два фонда – фонд 109К, представящ дейността на НЧ „Иван Буюклиев“ до 1944 г. и фонд 103, представящ дейността след 1944 г. 1984 г. е последното депозиране на документи в ДА-Кърджали. За разгръщане на локалния контекст се привеждат данни и от други фондове и частични попълнения в ДА-Кърджали.

⁶ Възможно е в книгата да има и по-нови записи.

⁷ В чл. 47 на „Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общинските институции“ са описани критериите за определяне на ценността на документи [Наредба 2012].

⁸ Първата летописна книга, оригинал се съхранява в ДА-Кърджали, фонд 103, оп. 2, а.е. 11, а преписът, който се намира в читалището, се съхранява като снимкови файлове в личен архив.

⁹ В летописен запис от 1.01.1980 година е отбелязано „Първата летописна книга на читалището е взета в държавен Арх. Кърджали през м. юли 1976 г., а преписът от старата л.к. е извършен през м. декември 1979 г. от Й. Димитров. Записките за дейността на читалището през този период са записвани на отделна тетрадка, но са изгубени.“ [личен архив, запазено е оригиналното изписване].

¹⁰ Когато читалището е основано през януари 1926 г. то изработва собствен устав, който е утвърден от Министерство на народното просвещение, но след приемането на Закона читалищата се снаб-

на читалището“ (чл. 52). В летописната книга можем да открием реализирани две логики: от една страна – съгласно административната и правната логика летописът е част от изискуемата читалищната документация (според устава) и носи значима документална стойност (според архива), от друга страна – летописната книга е важна и за читалищните дейци, които по собствена преценка въвеждат информации от живота на институцията и на местната общност, като по този начин удовлетворяват необходимостта да се пази и предава общностната памет. Засрещането на тези две логики по страниците на летописната книга очертават едно поле, в което се оглеждат политиките отгоре и реализацията им по места. Тази специфична перспектива ни позволява да проследим как се проиграват на практика заложените от институциите на централната власт идеи и принципи в сферата на културно-просветното дело, и по-конкретно – как читалищата реализират възложената им задача да организират празничния календар на местните общности и да свеждат високите национални послания до тях.

През деветдесетте години, в които летописът е допълван, в него да отбелязани повече от 230 отделни записа от няколко различни автори. През отделните десетилетия ритмичността на въвеждане не е равномерна, като се отличават периоди с редовно вписване и други, в които изцяло липсват нови информации. Това се определя от смяната на поколенията и читалищните дейци, които се ангажират с тази дейност. Ясно се открояват два периода на последователно и системно въвеждане на записи в летописа. Първият е 1928–1946 г. и се свързва с името на Иван Буюклиев, първоначално секретар-касиер, но от 30-те години дългогодишен председател на читалището, който през 1946 г. напуска селото. Той оставя общо 90 летописни записа. Вторият период е от 1980–1986 г., когато Йордан Димитров, по онова време читалищен секретар, преписва старата летописна книга, започва да допълва съдържанието ѝ и въвежда нови 125 записа. Между тези два периода различни автори вписват общо 12 записа, като между 1948 и 1968 г. няма нито един запис. От 90-те години насам други хора пишат в книгата, но вече не оставят информация за авторство и датировка, което затруднява преценката относно ритъма на въвеждане. Тъй като писането в книгата е до голяма степен доброволно начинание, не можем да разчитаме, че в нея са поместени всички събития, празници, чествания и пр., които са се случвали през годините. Но това е основание информацията, които са оставени в летописа, да се наблюдават и анализират с особено внимание. Останалите архивни документи са привлечени в анализа с цел да допълнят историческия и социалния контекст, в който се разгръщат читалищните дейности, и да предложат аргументи във връзка с празничния календар на читалището през десетилетията.

Читалища и празници

Читалищата са специфични за българското общество институции, които започват своето съществуване от средата на XIX в. и преследват определени културно-просветни цели. Те се разглеждат като институции на гражданското общество, които възникват по инициатива на местни общности, като за постигане на по-дългосрочните си и стратегически цели формират свои обединения (областни, общински, върховен читалищни съюзи)¹¹ и издават свои печатни органи¹². През 1927 г. е приет и първият Закон за народните читалища [**Държавен вестник**, бр. 291, 27 март 1927], който регламентира тяхното място в системата от институции – те са определени за организации с идеална цел, подчинени на Министерството на народното про-

дват с типови устава (печатни книжки), които отново биват утвърдени от МНП. Типовият устав на пчеларовското читалище от 1928 г. [ДА-Кърджали, фонд 14К, опис 1, а.е. 184, л. 15].

¹¹ Върховният читалищен съюз (ВЧС) е основан през 1911 г., а околийски читалищни съюзи по-интензивно започват да се създават през 20-те години на XX век [Велев 2013].

¹² За конкретното проучване от значение са вестник „Читалище“ – печатен орган на Хасковския околийски читалищен съюз, което излиза в периода 1927–1938 година – и списание „Читалище“ – печатен орган на Върховния читалищен съюз, което се издава от 1911 г. до днес. Хасковският съюз е основан през 1924 г., от 1928 г. пчеларовското читалище е съюзен член и е абонирано за вестника. От същата година то е член и на ВЧС и започва да получава и списание „Читалище“.

свещение, чиято основна мисия е „да бъдат у гражданите интерес към четене и да спомогнат за тяхното научно, нравствено и естетично развитие. Те са средища на духовен живот, които целят: да разширят и закрепят придобитата в училищата грамотност, да приобщат читалищните членове и гражданите изобщо с придобивките на духовната и материалната култура“ (чл. 4). За постигане на тези цели законът предвижда няколко средства (чл. 5) – поддържането на общо достъпна библиотека с читалня, организирането на публични сказки, литературно-музикални утра и вечеринки, театрални представления, кинопрожекции и др. В този първи закон е предвидено също читалищата да организират „обществени забави по големи народни празници“, без да е уточнено за кои точно празници става въпрос. Тази задача им е приписана като средство за въздействие върху нравственото и естетичното развитие на гражданите. По това време в сила е Законът за празниците и неделната почивка, приет 1911 г., където са определени дните, освободени от работа – всички недели, религиозни празници, свързани с Рождество Христово и Възкресение Христово, светски дни като Нова година и Св. Св. Кирил и Методий и „официални дни“ сред които 3 март (Освобождението на България), 2 август (възшествието на Царя на българския престол) и 22 септември (обявяването на независимостта) [Държавен вестник, бр. 36, 17 февруари 1911, цитирано по Петков, П. Ст. 2020, с. 281]¹³. Като организации, формирани по общностна инициатива, читалищата разполагат с автономия, имат възможност сами да полагат своите цели и задачи, да организират празничния и културния календар на селищата и да търсят разнообразни възможности за финансиране. До средата на века тези институции удържат своето съществуване с доброволните усилия на читалищни дейци, с известна финансова помощ от местната и централната власт (в случая с пчеларовското читалище не много редовна и голяма като абсолютна стойност и процент от общия приход) и благодарение на постоянни инициативи за набиране на средства, благотворителност и дарения. Законът дава тласък на развитието на читалищното дело, като броя на читалищата започва да нараства лавинообразно [Кондарев, Н., Сираков Ст., Чолов, П. 1979, с. 287].

Новият Закон за народните читалища е приет през 1941 г. във военновременна ситуация [Държавен вестник, бр. 129, 17 юни 1941] и в него целите и средствата на институциите са значително разширени и надградени. Техни цели стават създаването на граждански добротетели и провеждане на народностно възпитание, а сред средствата за постигането им са организирането на утра, вечеринки и празници, които са „възпитателни“ и „литературни“ и провеждането на изложби и сказки, „като за устройството им използва селските събори и други народни празници“ (Закон 1941, чл. 10, подточки г) и о). Към средата на 40-те години в държавата има малко над 2200 читалища, разпръснати из всички области [Недков, Й. 1946, с. 361]. Съвсем скоро след преврата от 9.IX.1944 г. и установяването на новата власт на Отечествения фронт (ОФ) читалищата са разпознати като ценен ресурс и възможност посланията на централната власт да достигат бързо до много голям кръг от хора. „Читалището е готов апарат за масова работа, чрез киното, театъра и народните си четения то наистина разполага с един жив инвентар, който може да бъде планоно и конструктивно използван за целите на народната просвета.“ [Станчев, С. 1945, с. 13]. Промяната, която настъпва, може да се проследи по годишните течения на официалния печатен орган на ВЧС списание „Читалище“, както и по архивите на пчеларовското читалище. От 5 октомври 1944 г. е първото окръжно, подписано от новия председател на Върховния читалищен съюз и редактор на списанието, Тодор Самодумов, което се съхранява в архивната документация на читалището. В него се призовава управлението на институциите по места да се изведе от „фашистки и други противонародни елементи“, да се овладеят читалищните фондове, ресурси и средства и това да се

¹³ Съвсем скоро след освобождението са приети първите укази за обявяването на официални дни, в които не се работи [Петков, П. Ст. 2020, с. 279–280], а от 1900 г. е първият Закон за празничните дни в Княжеството [Паев, К. 2022, с. 308–309]. В междувоенния период отговорността за провеждането на официалните празници е поверена на Министерството на външните работи и изповеданията.

случи с подкрепата на ОФ комитетите по места [ДА-Кърджали, 109К, оп. 1, а.е. 37, л. 67]¹⁴. В кратки срокове отечественофронтовската власт успява да овладее централните читалищни органи (ВЧС, сп. „Читалище“) и отделни институции по места. През 1945 г. е приета нова Наредба-закон на народните читалища [Държавен вестник бр. 142, 22.06.1945], която регламентира политическата намеса в читалищното дело и преминаването на читалищата на подчинение на Министерство на пропагандата, преобразуващо се последователно в Министерство на изкуствата и информацията, Министерство на културата, Комитет за култура [Еленков, И. 2008, с. 9–19, 75–137; Чуканов, К. 2006, pass]. Това законодателство остава в сила до 1996 г. Както в почти всички обществени системи, така и по отношение на художествените и културните ценности, държавата поема контрол върху източниците и посредниците за разпространение на тези послания (а комунистическата партия овладява всички властови лостове). Тези централни политики се свеждат до отделните региони и селища чрез общинските и областните звена по култура и най-вече чрез читалищата.

Оформянето на новия празничен календар започва непосредствено след преврата от 9.IX.1944 г., когато в няколко указа за официални празници са определени 9 септември като „ден на свободата, официален празник и неприсъствен ден за всички служби, учреждения, заведения и лица“ [Държавен вестник бр. 208, 7 септември 1945, цитирано по Петков, П. Ст. 2020, с. 282] и 1 май. Последователно в статията си Петко Петков представя как се преконфигурира празничния календар, така че да съответства на пропагандните послания на партията. От 1951 г. и 7 ноември се обявява за официален празник, а трети март изпада от списъка с почивни дни. Как тези нови разпоредби се транспонират по отношение на читалищните дейности, може да се проследи през съдържанието на списание „Читалище“. От 1946 г. в него се появява нова рубрика, наречена „Културен календар“, в която се представят личностите, които през идния месец могат да бъдат чествани в читалищата. За януари 1946 г. са предложени Неофит Рилски, Стоян Михайловски, Джек Лондон, Франклин и Ромен Ролан [Читалище 1945, бр. 10, с. 47–48], за март с. г. – 3 март, 8 март „празник на международната женска солидарност“, Тарас Шевченко, Карл Маркс, Д.А. Фурманов, Петър Берон, Максим Горки и Добри Чинтулов [Читалище 1946, бр. 2, с. 96]. Скоро след това се възприема различен подход, като на личностите, които се отбелязват през конкретен месец, се посвещават отделни статии – напр. през февруари 1948 г. са публикувани статии като „Вечният Левски“ (с. 80–81), „Христо Ботев“ (с. 81–87), „100 години комунистически манифест“ (с. 87–90) [Читалище 1948, бр. 2], а през март с.г. – „Освобождението на България“ (с. 148–152), „Парижката комуна“ (с. 152–160), „Любимото занимание на Маркс“ (с. 160–163) [Читалище 1948, бр. 3]. Промяната на празничния календар е знак за пренареждането и преосмисляне на „ценности, достойнства и постижения“, които подхранват националния идеал и намират израз в националните празници [Петков, П. Ст. 2005, pass]. В този смисъл официалният календар има важен политически залог и управляващата комунистическа партия, която овладява всички властови лостове, полага целенасочени усилия да се излъчва единно, централизирано пропагандно послание и да гарантира привеждането му в действие (чрез Министерство на пропагандата/културата, регионалните звена, местни власти, местни партийни структури и читалищата).

Краят на 70-те години бележи началото на нови тенденции, които намират израз в преосмисляне на официалните празници, въвеждане на нови културни политики и актуализиране ролята на читалищата в тази връзка. С Постановление №26 на Министерския съвет от 1979 г. на читалищата се предоставя ръководството на цялостния културен живот в селищата в опит те да се концентрират всички културни почини, така че Комитета за култура да може лесно да адресира пропагандните си послания до местните общности посредством читалищата. Това,

¹⁴ През февруари 1945 в пчеларовското читалище избират ново ръководство, но в него все така председател е Иван Буюклиев [ДА-Кърджали ф. 103, оп. 1, а.е. 2, л. 47]. От 1946 г. нататък изглежда читалището и местния ОФ комитет са успели да съгласуват усилията си, така че новоизбраното читалищното ръководство получава потвърждение, че е съставено от добри антифашисти [ДА-Кърджали ф. 103, оп. 1, а.е. 3, л. 10].

от една страна, е отговор на процесите на упадък на читалищното дело и отлив на читалищни дейци и членове [Лазаров, С. 1990, с. 89–90, 100]. Но от друга страна, има връзка с назряващата националистическа тенденция, подхранвана от Комитета за култура във връзка с отбелязването на 1300 години българска държава през 1981 г. [Еленков, И. 2008, с. 413–475]. Така се подсилва ролята на читалищата по места и се фокусира идеологическото послание. Като част от тези нови културни политики може да се разглежда и повторното включване на трети март в календара с официални празници [Петков, П. Ст. 2020, с. 284]. Към 80-те години читалищата са повече от 4200¹⁵, но отдавна са загубили своята автономия. Във финансово отношение те са обезпечени със субсидии от общинските бюджети, както и от бюджетите на стопанските субекти в селището (ТКЗС, АПК и др.), разполагат с платени служители по щатно разписание и следват културните политики и пропагандните послания на Комитета за култура. Читалищата са ключови средища на културния живот, които се ангажират със задоволяването/направляването на културните и художествените потребности на местните общности. В изследвания тук период тяхната дейност се движи от относителна автономия и гражданска активност към пълното им интегриране в системата на (въз)производство на идеологическите пропагандни послания на комунистическата партия чрез държавния апарат. Това обхваща всички прояви, дейности, инициативи, които едно читалище следва да организира, сред които и отбелязването на важни дати от официалния календар¹⁶.

Официалните празници в едно селско читалище

Насочвайки се към архивните документи на конкретното читалище, прави впечатление, че в летописната книга се споменават празници от годишния светски календар и тържествени годишнини, които се отбелязват през по-големи периоди от време. Празниците от т.нар. традиционен календар¹⁷ само по изключение присъстват по страниците на книгата. Също така ясно се вижда разпределението на двата типа чествания в отделните периоди. В периодите, когато в книгата по-рядко се пише (1946–1980 г. и от 90-те години на XX век до днес), се отбелязват само големите годишнини и юбилеи, а в двата периода на по-системно вписване (1928–1946 г. и 1980–1986 г.) преобладават празниците от годишния календар с официални дни. Доколкото отбелязването на кръгли годишнини изисква по-продължителна подготовка, провокира емоции и оставя по-трайни спомени, те се оказват сред малкото събития, които преодоляват забравата и оставят своя следа в летописа на читалището (и селото).

Таблица 1. Годишнини, отбелязани в летописната книга

Година	Дата	Повод
1968	24 май	100-годишнина на училището
1968	12 декември	20-годишнина на ТКЗС

¹⁵ Подобни информация представя в речта си върху ролята на читалището в развитото социалистическо общество Стефан Ганев, главен секретар на Комитета за култура. Тя е изнесена в навечерието на четвъртия конгрес на българската култура и е публикувана в сп. Читалище [Ганев, С. 1983, с. 4].

¹⁶ Важно е да отбележа, че в периодите 1946–1980 г. и след 1990 г. също протичат множество трансформации и реформи в политиките спрямо читалищата. Например през 1956 г. читалищата са присъединени към структурите на Отечествения фронт и ВЧС спира да съществува. След десетина години отново са отделени от ОФ [Велев, В. 2013, с. 5; Брунбауер, У. 2007, с. 298]. От 90-те години на XX в. промените са още по-драстични. През 1996 г. влиза в сила новият Закон за народните читалища [Държавен вестник, бр. 89, 22.10.1996] и институциите следва да адаптират дейността си спрямо съвременните условия. С началото на XXI век към националните политики се надграждат и общоевропейските, като читалищата биват вписани в Регистъра за добри практики за предаване на културното наследство на ЮНЕСКО. Доколкото настоящият текст следва отразеното в Летописната книга на пчеларовското читалище, по-голям акцент е поставен върху социалния и историческия контекст от 30-те и 80-те години – периоди, в които летописът е последователно попълван.

¹⁷ Свързани с християнството, но и с предхристиянски вярвания и практики.

1975	18 януари	30-годишнина от Дравската епопея
1976	24 май	50-годишнина на читалището
1988	24 май	120-годишнина на училището
1996	24 май	70-годишнина на читалището
1997	26 март	85-годишнина от Балканската война
2006	24 януари	80-годишнина на читалището
2016	24 януари	90-годишнина на читалището

От посочения списък се вижда, че само две от отбелязванията се отнасят до исторически събития – Балканските войни и последния етап от Втората световна война, когато и български войски се включват в бойните действия. Тези събития са част от официалния исторически наратив, но архивните документи на читалището показват, че Балканските войни носят висока значимост и за местната общност. Още през 30-те години е създаден инициативен комитет в селото за издигане на паметник, възпоменаващ участието на пчеларовци в тези войни, монументът е открит през 1942 година¹⁸. Местната история напомня, че тогавашната граница е минавала непосредствено край Пчеларово и през селото са преминавали и отсядали войски, участващи в боевете¹⁹. За териториите югоизточно от Пчеларово Балканските войни се явяват освободителни. Към втората половина на века честванията на годишнините от Балканските войни вече по традиция се провеждат в Пчеларово, където се намира единствения подобен паметник в цялата община. Летописният запис за отбелязването на Дравската епопея също показва особената притегателна сила на Балканските войни: „На 18 януари 1975 г. в чест на 30-годишнината от Дравската епопея по инициатива на общинския комитет на ОФ, читалището и киното се проведе земляческа среща с всички фронтоваци от с. Пчеларово и с. Петелово, взели участие в Отечествена война в състава на първа Българска армия. На срещата бяха поканени и останалите живи участници в Балканската и Първата световна войни. (...) Прожектиран беше и новия български филм „Зарево над Драва“. Срещата породила такива патриотични чувства във всички присъстващи, че ще се помни за дълго време от същите.“ [ДА-Кърджали, ф. 103, оп. 2, а.е. 11, л. 24]. Възпоменанието за Втората световна война е повод да се припомнят събития със специална значимост за местната общност.

Останалите отбелязани годишнини се отнасят до различни институции в селото – училището, читалището и ТКЗС-то. ТКЗС-то в Пчеларово е създадено през 1948 г. и това събитие намира място в летописа на читалището. И преди 1944 г., и след 1989 г. в селото има кооперации, но през периода на държавния социализъм това е една от важните политиките по одържавяване на националните ресурси и премахване на частната собственост, която намира място и в новата конституция от 1947 г. [Груев, М. 2009, с. 86]. Затова честването на годишнината на ТКЗС-то носи висок идеологически заряд, още повече че ТКЗС-то в Пчеларово е основано относително рано²⁰. Училището започва своето съществуване през 19 век и преди да достигне своята 130-годишнина е закрито. Читалището е единствената институция, която продължава да отбелязва своите годишнини, като от записите, въведени в летописната книга през ХХI век, двете годишнини (80-годишнината и 90-годишнината) заемат по-голямата част от включената

¹⁸ Например в спомените на Желю Милчев [ДА-Кърджали, Спомен № 54, л. 1-2] и Рад Балканджиев [ДА-Кърджали, Спомен № 51],

¹⁹ Вж. напр. спомена на Теню Аврамов [ДА-Кърджали, Спомен № 101] за преминаването на Хасковския отряд през с. Пчеларово през октомври 1912 г. и освобождението на Кърджали; и тук: <http://212.122.187.196:84/Process.aspx?type=Document&agid=21&flgid=261473&ilgid=12256825&aelgid=24952254&dlgid=10596612>

²⁰ Според Илияна Марчева създадените в периода 1944–1948 г. 1100 ТКЗС-та са организирани от ентузиазирани привърженици на комунистическата партия, бедни и малоимотни селяни, които не могат да създадат жизнеспособни стопанства, успешно функциониращи в условия на пазарна икономика [Марчева, И. 2010, с. 396].

информация. Честването на подобни юбилеи поставят акцента върху местната общност – нейните достижения, нейните институции, нейните приноси към националната история – но се вписват в официалния календар и надграждат неговите смисли (както се вижда с 24 май).

Наблюденията върху двата периода, в които летописната книга е водена последователно и системно – 1928–1946 г. и 1980–1986 г. – показват много различно присъствие на празниците, организирани от и в читалището. Сред всичките 90 записа, които Иван Буюклиев оставя, описанието на празници и тържества съвсем не заема централно място. Както се вижда от приведените данни, забележителните дати, които биват отразени в летописа, са само три. Два от тях се отбелязват за първи път след преврата от 9.IX.1944 г. – 1 и 7-8 май. Втората дата не се появява повече нататък²¹.

Таблица 2. Празници от годишния светски календар (1928–1946 г.)

Година	Дата	Повод (както са описани в книгата)
1938	3 март	60-годишнина от Освобождението
1945	1 май	Международен празник на труда
1945	7-8 май	Капитулацията на фашистка Германия

Проучването на особеностите на локалния и историческия контекст показва, че отбелязването на важни дати съвсем не се изчерпва с тези и се случва редовно. Както показва П. Петков, през целия междувоенен период 3 март се празнува като официален празник съгласно правната рамка от 1911 г. и годишните окръжни, които текущо се пращат от Министерството на външните работи и изповеданията [Петков, П. Ст. 2020, с. 281–282]. Проучването на специализираната преса от периода също показва налична практика да се отбелязват различни дати, най-вече свързани с просветното дело. В регионалния вестник „Читалище“ редовно се публикуват статии във връзка с предстоящото отбелязване на Св. Св. Кирил и Методий и Деня на народните будители (напр. бр. 5 от 1927 г., с. 4, бр. 9 от 1927 г. с. 1–2, бр. 4 от 1930, с. 1–2, бр. 11 от 1931, с. 1, бр. 2 от 1932 г., с. 2–3, бр. 6 от 1937 г., с. 3–4). Те са повод да се отбелязва важната роля на читалищата, „които при днешната морална разруха вдигат високо знамето на обновата в нашия живот“ [Читалище 1927, бр. 9, с. 2]. Отбелязването на празници се представя като мерило за израстването на една нация: „Тържественото празнуване и голямото всенародно участие на народа в празници зависи от културното ниво на самата нация. В културните държави празненствата са всенародни, а в некултурните държави, където няма традиции, засягат малка част от народа и се празнуват често пъти по принуждение.“ [Читалище 1929, бр. 6, с. 1]. От летописната книга на пчеларовското читалище не става ясно да се отбелязват тези или някои от другите официални празници в Царството.

Единственото изключение (преди войната) е честването на 60-годишнината от Освобождението. В летописа информацията изглежда така: „На 1.03.1938 г. читалището образува Комитет от представители на всички организации в Пчеларово и взе живо участие по отпразнуване 60-годишнина от Освобождението на България.“ [ДА-Кърджали ф. 103, оп. 2, а.е. 11, л. 20, записът е нормализиран съгласно съвременната езикова норма]. Обяснение за това изключение намираме в другите съхранени архивни документи на читалището. В окръжно № 341 от Всебългарски съюз „Отец Паисий“ с дата 15 февруари 1938 г., адресирано до общините и читалищата, те се приканват да се включат в отбелязването на тази годишнина, като създадат всеграждански комитет с представители на всички дружества в селищата и местната власт и изработят празнична програма [ДА-Кърджали ф. 109К, оп. 1, а.е. 25, л. 27]. В допълнение се дават и насоки какво да включва тя – тържествени молебени, сказки, беседи, кинопрожекции, поднасяне на цветя и венци на паметници. В резултат на това пчеларовското читалище праща отговор с изработената програма, съставена от молебен, манифестация, ученическа програма,

²¹ Тези дати имат смислова връзка със следващия период, поради което ще бъдат коментирани по-нататък.

реч за значението на празника и хора. (фиг. 1). Изглежда, че тържественото отбелязване на официалния празник се случва поради целенасочени призови с надлежни указания как да се организира тържеството, с които пчеларовското читалище се е съобразило. В други архивни документи на читалището най-често споменаваните празници са коледните и великденските, които се разглеждат като възможност да се привлекат допълнителни финансови средства за читалището [ДА-Кърджали ф. 109К, оп. 1, а.е. 1 – Протоколна книга 1, и а.е. 13 – Протоколна книга 2]. За тази цел по Великден най-често се разиграват томболи, а около коледните празници се организират сказки, подготвят се театрални постановки, събират се помощи в натура и пари²². Прави впечатление, че при прочита на летописа не личи така ясно начина, по който коледните и великденските празници (като традиционни празници) задават ритъм в живота на местната общност.

Съпоставката на различни документи показва, че през 30-те години политиките, предлагани от централната власт (по-конкретно тези, свързани с отбелязването на официални празници) не намират особен отзвук в дейността на конкретното селско читалище. Нормативната рамка задава отбелязването на няколко дни в годината като почивни и официални в Царството, Законът за читалищата разпознава честването на празници като средство за реализиране на основните цели на институцията. Специализираното печатно издание, в. „Читалище“, последователно дава примери и насоки какво и как да се празнува в читалищата. И все пак пчеларовското читалище един-единствен път отбелязва официален празник – 3 март през 1938 г. в съгласие със специално разпратеното за целта окръжно. Едно от обясненията за разминаването между политиките отгоре и реализациите им по места може да се търси в относителната автономия на читалищните институции по онова време – те са по-слабо зависими от контрола на централната и местната власт и повече ориентирани към важни за общността и читалището инициативи.

В периода 1980–1986 година, когато читалищният летопис има нов автор, Йордан Димитров, въпросът за отбелязването на официални празници изглежда доста по-различно. Тази тема все така не е централна в книгата (от 125 записа само 20 споменават подобни чествания), но е видно, че присъства много по-категорично в сравнение с първия период.

Таблица 3. Празници от годишния светски календар (1980–1986 г.)

Година	Дата	Повод (както са записани в книгата)
1980	3 март	Освобождението на България от турско робство
1980	22 април	110 години от рождението на Ленин
1980	1 май	(липсва уточнение)
1982	3 март	(липсва уточнение)
1982	17 юни	100-годишнина от рождението на Г. Димитров
1982	16 и 31 октомври	Балканските войни (2 събития)
1983	8 март	(липсва уточнение)
1983	9 септември	(липсва уточнение)
1983	16 февруари	50-годишнина от Лайпцигския процес
1984	3 март	Освобождението на България от османско робство
1984	9 септември	(липсва уточнение)
1984	7 ноември	Октомврийската революция
1985	19 февруари	112 години от обесването на Васил Левски, патронен празник на училището
1985	7 ноември	68 години от Октомврийската революция
1986	19 февруари	Патронен празник на училището

²² През 1937 г. за първи път се прокарва инициативата средствата, които се съберат от коледуването на младежите, да се предоставят за нуждите на читалището. „Настоятелството взема инициативата да използва хубавия обичай коледуване, като го организира и прихода от него използва за читалищни нужди.“ [ДА-Кърджали ф. 109К, оп. 1, а.е. 13, л. 66].

1986	8 март	(липсва уточнение)
1986	25 април	Априлското въстание
1986	1 май	(липсва уточнение)

Както показват данните, за посочения период три пъти е вписано отбелязването на 3 март, по два пъти 1 май, 8 март, 19 февруари, 9 септември и 7 ноември, останалите дати са споменати еднократно. На първо място е важно да се подчертае, че поместените в таблицата празници не са от една и съща категория и между тях съществуват ясно определими различия. Годишнините от рождението на Димитров, Ленин и от Лайпцигския процес вероятно не се отбелязват всяка година с такава тържественост, докато 9 септември и 7 ноември се празнуват ежегодно. Отделните чествания се различават по вложеното в тях съдържание, по значимостта им в идеологически мотивирания календар от официални празници, оформен от централната власт, и по начина на отбелязването им²³.

По онова време държавата (управлявана от Българската комунистическа партия) е консолидирала наличните властови механизми и задава политики, инструкции и директиви централизирано. Те достигат до регионите и селищата чрез местните власти (кметство, община, област) и партийните звена. В сферата на културата разпоредбите се задават от Комитета за култура, препращат се към областните и общинските съвети за култура, съгласуват се с ОФ и партийните ръководства по места и се насочват към различни поднадзорни институции в това число и читалища. В Пчеларово читалищната дейност се организира от управителния съвет (УС, включващ директора на училището, партийния секретар, агронома и др.), но в оперативен порядък се извършва от читалищния секретар, който по това време е председател на ОФ и общински съветник. Архивните документи на читалището от 80-те години са значително по-малко по обем и разнообразие в сравнение с предходните десетилетия²⁴, не е запазена никаква кореспонденция между читалището и отговорните институции на местно и централно равнище. В архивното дело на Селския общински народен съвет в Пчеларово (СОНС) [ДА-Кърджали, ф. 219] също не е съхранена кореспонденция, а въпросът за отбелязването на официални празници присъства съвсем схематично. Летописната книга на читалището се оказва документът с най-много детайли относно честването на един или друг празничен повод. Изглежда, че директивите на централната власт се свеждат до конкретното читалище по друг начин. В този смисъл списание „Читалище“ може да се разглежда като надлежно ръководство за управление на читалищата в желаната и препоръчана от партията посока²⁵. Към 80-те години празничния календар отдавна е устойчиво фиксиран и през страниците на списанието само се подсилва и надгражда идеологическото послание. Например през 1982 г., когато се отбелязва годишнина от раждането на Георги Димитров, на него са посветени поредица от статии в броеве четвърти (с. 3–5 и 5–9) и пети („Велик интернационалист“ с. 5–7, „Възмъжах с Димитров“ с. 7–8, „Георги Димитров за читалищата“, с. 9–10), а брой шести съдържа статии само върху личността на Г. Димитров.

От съпоставката на наличните данни могат да се очертаят няколко извода: 1) Към 80-те години вече функционира устойчива практика в отбелязване на конкретни празнични дни,

²³ Интересен поглед към социалистическата празничност, представена през спомени на съвременници, разгръща Даниела Колева [Колева, Д. 2021].

²⁴ Пазят се единствено протоколи от УС, общо 16 броя и отчетни доклади, три броя. В нито един от протоколите не се обсъжда отбелязването на празници. В един от отчетните доклади (за 1981 г.) е записано „Като най-крупно такова [събитие – М.К.] за нашата страна и за цялото прогресивно човечество беше честването на 100 годишнината от рождението на най-великия син на българския народ и всепризнат вожд на международното комунистическо и работническо движение Георги Димитров... Чества се 40 години от рождението на Людмила Живкова, 70 годишнина на Балканската война и др.“ [ДА-Кърджали ф. 109, оп. 3, а.е. 1, л. 18].

²⁵ По това време списанието се издава като официален печатен орган на Комитета за култура, Върховния читалищен съюз престава да съществува през 1956 г. [Велев, В. 2013, с. 5].

това си личи от липсата на необходимост да се обяснява в летописа какво се празнува на 9 септември или 8 март; 2) Идеологическите послания се предават категорично и системно от централната власт към местната, като се използват регионалните звена на съответните структури (БКП, ОФ, Комитет за култура, община, областна управа), липсата на запазена кореспонденция може да се възприеме като знак за твърде добрата синхронизация между централната и местната власт; 3) Списание „Читалище“ функционира като рупор на идеите, политиките и насоките на държавата и БКП, поради което трудно може да се възприеме като посредник (каквото е значението на медиите) между властта отгоре и гражданското общество отдолу; 4) По онова време читалищата функционират по-скоро като сегменти от общата командна машина за идеологическо (въз)производство, отколкото като свободни сдружения, които организират дейността си по собствена инициатива. Примерът с годишнината на Георги Димитров показва, че командната машина постига резултат – след тримесечно облъчване с информация за Димитров, годишнината му е отбелязана подобаващо в пчеларовското читалище и е намерила място в летописа (за разлика от 3 март и 9 септември, които се празнуват всяка година, но не са споменати в летописа всеки път); 5) Нито един празник, честван в читалището, не е освободен от идеологическо съдържание²⁶. Макар че описваният период е исторически по-близо до нас, запазените архивни документи на институцията не са много (в сравнение с предходните десетилетия) и не позволяват да се направи по-плътна реконструкция на официалната празничност, организирана от или в читалището. Все пак съпоставката на различни документи в светлината на партийните инструкции, подавани чрез специализирания печат, показват, че и в малко родопско село в крайграничен район заложеният от държавата празничен календар се следва и реализира по съответния начин. В летописа на читалището има данни не само за бележитите дати, но и за сценариите, по който се организират тържествата – с официални речи от местни политически фигури (партийния секретар, председателя на ОФ или на Общинския съвет за култура), художествена програма (обикновено от ученици) и елемент на забавление (почерпка, лотария, музика и хора)²⁷. Изглежда, задачата читалищата да реализират официалния празничен календар по места се е изпълнила така успешно в Пчеларово както заради строгото следване на държавните и партийните насоки, спускани чрез сп. „Читалище“, така и поради факта, че читалището е успяло да концентрира всички културни събития и инициативи, а читалищното ръководство се състои от местни партийни лидери и представители на ключови институции в селото (училище, ТКЗС, ОФ).

Заклучение

Възпитателните цели на читалището са заложили още в първия Закон за народните читалища от 1927 година и потвърдени в следващите нормативни уредби. Тези цели се постигат с много широк кръг от дейности, насочени към разширяване на грамотността, интереса към четенето и повишаване на квалификацията. Сред тях са допуснати и отбелязването на празници като начин да се организира годишния календар в селищата и наред с традиционните и религиозните празници да се отбелязват значими дати от историята, които определят съдържанието на националния идеал. Затова и държавата след Освобождението предприема целенасочени стъпки да очертае такъв календар с официални празници. Съпоставката между различни документи, която беше предприета в настоящето изследване (закони, устави, архивни документи от конкретно читалище, публикации в специализирани медии), показва, че до средата XX век различни централни политики, свързани с културата и просветата, с формирането на ценности и национални идеали може и да не достигнат до институциите, които се очаква да ги реализират. Също така читалищата по това време разполагат с по-голяма автономия да определят дейността си и празничния календар, който ще бъде следван. След промяната на политическата

²⁶ В анализа си върху социалистическия начин на живот Улф Брунбауер показва, че държавата/партия се опитва да управлява всички сфери от обществените живот, вкл. семейните отношения, половите роли, възпитание на децата, еманципация на жените, за което служи и наложеното честване на 8-ми март като Ден на жената [Брунбауер, У. 2007, с. 414–422].

²⁷ Повече за това вж. [Кисикова, М. 2024, с. 127–134].

конюнктура от 1944 г. читалищата са разпознати като важни ресурси, които биват политически и идеологически овладени – чрез прехвърлянето им на подчинение към Министерството на пропагандата и контролирането им от местни организации на Отечествения фронт (по-късно на БКП). Напълно са пренаредени и акцентите в официалния календар, който се отбелязва в институциите по места – новите празници подчертават постиженията (предполагаеми) на комунистическата партия и усилват пропагандните послания, които тя свежда до населението посредством централните и местни власти и чрез звената на Министерство на културата, по-късно Комитет за култура. Архивните документи на пчеларовското читалище от 80-те години показва колко успешно властта е проникнала в културните институции по места, които биват ангажирани с отбелязването на официални празници. Окръжни вече не се разпращат, кореспонденцията между читалищата и източниците на читалищни политики и почини не се пази в архив (ако е имало такава), специализирания печатен орган сп. „Читалище“ препредава и усилюва пропагандните послания на управляващата партия и Комитета за култура, а управлението на читалищата по места се осъществява от политически фигури. Анализираният документ е свидетелство за прехода на читалищата от институции на гражданското общество към сегменти от командната машина на държавата/партията. Интересно би било да се анализира пренареждането на официалния календар след 1944 г. с оглед на националния идеал, който следва да отразяват празниците (съгласно идеята на П. Петков). Това може да е задача на последващо проучване, както и разкриването на нови архивни данни, които да предложат различен поглед към реализирането на читалищните политики и динамиката, която протича по отношение на празничния календар.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Публикации / Publications

Брунбауер, У. 2007 – Улф Брунбауер. Социалистическият начин на живот. Идеология, общество, семейство и политика в България (1944–1989). Русе: Елиас Канети, 2007. [Brunbauer, U. *Socialisticheski-jat nachin na zhivot. Ideologia, obshtestvo, semeistvo i politika v Bulgaria (1944–1989)*. Ruse: Elias Kaneti, 2007.]

Велев, В. 2013 – Венцислав Велев. Съюзът на народните читалища и неговите председатели. В: Юбилеен сборник – Проф. Стоян Денчев на 60 години. София: УИ За буквите – о писменехъ, 2013, 152–162. [Velev, V. *Sajuzat na narodnite chitalishta i negovite predsedатели*. V: Jubileen sbornik – Prof. Stoyan Denchev na 60 godini. Sofia: UI Za bukвите – o pismeneh, 2013, 152–162.]

Велев, В. 2020 – Венцислав Велев. Основни етапи, свързани с изработването на законодателство в сферата на читалищата. – В: Научни трудове на Университета по библиотекознание и информационни технологии, Том 18. [Ventsislav Velev. *Osnovni etapi, svarzani s izrobotvaneto na zakonodatelstvo v sferata na chitalishtata*. – V: Nauchni trudove na Universiteta po bibliotekoznanie i informatsionni tehnologii, Tom 18.]

Велев, В. 2020 – Венцислав Велев. Исторически преглед, развитие и съвременност на читалищното дело в България (подбрани моменти). София: АИ „За буквите – О писменехъ“, 2022. [Velev, V. *Istoriesheski pregled, razvitie i savremennost na chitalishtnoto delo v Bulgariya (podbrani momenti)*. Sofia: AI „Za bukвите – O pismenehy“, 2022.]

Ганев, С. 1983 – Стефан Ганев. Народните читалища в условията на развитото социалистическо общество. – Читалище, 6, 1983, 3–7. [Ganev, St. *Narodnite chitalishta v usloviata na razvito socialisticheskо obshtestvo*. – Chitalishte, 6, 1983, 3–7.]

Груев, М. 2009 – Михаил Груев. Преорани слогове. Колективизация и социална промяна в Българския северозапад 40-те и 50-те години на XX век. София: Институт за изследване на близкото минало, 2009. [Gruev, M. *Preorani slogove. Kolektivisatsiya i sotsialna promjana v Bulgarskija severozapad 40-te i 50-te godini na XX vek*. Sofia: Institut za izsledvane na blizkoto minalo, 2009.]

Джъст, П., Монаган, Дж. 2005. – Питър Джъст и Джон Монаган. Културна и социална антропология. Много кратко въведение. София: Захари Стоянов, 2005. [Dzhast, P., Monagan, Dzh. *Kulturna i sotsialna antropologiya. Mnogo kratko vavedenie*. Sofia: Zahari Stoyanov, 2005.]

Еленков, И. 2008 – Иван Еленков. Културният фронт. Българската култура през епохата на комунизма – политическо управление, идеологически основания, институционални режими. София: Институт за изследване на близкото минало, 2008. [Elenkov, Iv. Kulturniyat front. Bulgarskata kultura prez epohata na komunizma – politicheskо upravlenieq ideologicheski osnovania, instituzionalni rezhimi. Sofia: Institut za izsledvane na blizkoto minalo, 2008.]

Живков, Т. Ив. 2000 – Тодор Ив. Живков. Увод в етнология. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски, 2000. [Zhivkov, T. Iv. Uvod v etnologiata. Plovdiv: UI Paisii Hilendarski, 2000.]

Закон, 1927 – Закон за народните читалища. – Държавен вестник, 291, 27 март 1927. [Zakon za narodnite chitalishta. – Darzhaven vestnik, 291, 27 mart 1927.]

Закон, 1941 – Закон за народните читалища. – Държавен вестник, 129, 17 юни 1941. [Zakon za narodnite chitalishta. – Darzhaven vestnik, 129, 17 yuni 1941.]

Закон, 1996 – Закон за народните читалища. – Държавен вестник, 89, 22 октомври 1996 [Zakon za narodnite chitalishta. – Darzhaven vestnik, 89, 22 oktomvri 1996]

Кисикова, М. 2024. – Мария Кисикова. Читалище и време. Институционално съграждане и обществена трансформация. Из страниците на летописната книга. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски. [Kisikova M. Chitalishte i vreme. Institutsionalno sagrazhdane i obshtestvena transformatsiya. Iz stranitsite na letopisnata kniga. Plovdiv: UI Paisii Hilendarski, 2024.]

Кондарев, Н., Сираков Ст., Чолов, П. 1979 – Н. Кондарев, Ст. Сираков, П. Чолов. Народните читалища в България. Т. 2. София: Отечествон фронт, 1979. [Kondarev, N., Sirakov, St., Cholov, P. Narodnite chitalishta v Bulgaria. T. 2. Sofia: Otechestven front, 1979.]

Крейпо, Р. 2000. – Ричли Крейпо. Културна антропология. Как да разбираме себе си и другите. София: Лик, 2000. [Kreyro R. Kulturna antropologiya. Kak da razbirame sebe si i drugite. Sofia: Lik, 2000.]

Лазаров, Ст. 1990 – Стойко Лазаров. Читалищното дело в България. София: Народна просвета, 1990. [Lazarov, St. Chitalishtnoto delo v Bulgaria. Sofia: Narodna prosveta, 1990.]

Марчева, Ил. 2010. – Илияна Марчева. Социалистическият експеримент в селското стопанство в България (1944–1989 г.). – В: Изследвания по история на социализма в България, 1944–1989. София: Център за исторически и политологически изследвания, 389 – 429. [Marcheva, Il. Sotsialisticheskiyat eksperiment v selskoto stopanstvo v Bulgariya (1944–1989 g.). – V: Izsledvaniya po istoriya na sotsializma v Bulgariya, 1944–1989. Sofia: TSentar za istoricheski i politologicheski izsledvaniya, 389–429.]

Наредба закон, 1945 – Наредба-закон за народните читалища. – Държавен вестник, 142, 22 юни 1945. [Naredba-zakon za narodnite chitalishta. – Darzhaven vestnik, 142, 22 yuni 1945.]

Недков, Й. 1946 – Йордан Недков. Цифрите говорят. – Читалище, 7–8, 1946, 360–363. [Nedkov, J. TSifrite govoryat. – Chitalishte, 7–8, 1946, 360–363.]

Паев, К. 2022 – Костадин Паев. Законът за празничните дни в Княжеството (1900 г.) – начало на трудовото законодателство в България. – Епохи, 2, 2022, 307–313. [Paev, K. Zakonat za praznichnite dni v Knjazhestvoto (1900 g.) – nachalo na trudovoto zakonodatelstvo v Bulgaria. – Epochi, 2, 2022, 307–313.]

Петков П. Ст. 2020 – Петко Петков. Как и защо 19 февруари/3 март стана официален и национален празник на България? – Годишник на историческия факултет на ВТУ, 1 (4), 2020, 279–291. [Petkov, P. Kak i zashto 19 fevruari/3 mart stana ofitsialen i natsionalen praznik na Bulgaria? – Godishnik na istoricheskia fakultet na VTU, 1 (4), 2020, 279–291.]

Станчев, Ст. 1945 – Стефан Станчев. Творческа и активна читалищна библиотека. – Читалище, 7, 1945, 13–18. [Stanchev, St. Tvorcheska i aktivna chitalishtna biblioteka, - Chitalishte, 7, 1945, 13–18.]

Цонева, П. 2016 – Пенка Цонева. Библиотеките за самообразованието на населението 1878–1944. – Българско списание за образование, 2, 2016, 6–43. [Penka Tsoneva. Bibliotekite za samoobrazovaniето na naselenieto 1878–1944. – Balgarsko spisanie za obrazovanie, 2, 2016, 6–43.]

Flyvbjerg, B. 2011 – Bent Flyvbjerg. Case Study. In: The Sage Handbook of Qualitative Research (Norman K. Denzin and Yvonna S. Lincoln, eds.). Thousand Oaks, CA: Sage, 2011, 301–316.

Maggio R. 2014 – Rodolfo Maggio. The anthropology of storytelling and the storytelling of anthropology. – Journal of comparative Research in Anthropology and Sociology, 2, 2014, 89–107.

Архивни източници и периодичен печат

Български фолклор 2019. „Читалището“ – тематичен брой на списание „Български фолклор“, 2019, 1.

ДА-Кърджали, фонд 109К, 103, 14К, Спомени № 51, 54, 101 [DA-Kardzhali, fond 109K, 103, 14K, spomeni 51, 54, 101]

Читалище 1927 – Вестник „Читалище“, печатен орган на Хасковския околийски читалищен съюз. [Chitalishte 1927. Vestnik *Chitalishte*, печатен орган на Haskovskija okoliiski chitalishten sajus.]

Читалище 1929 – Вестник „Читалище“, печатен орган на Хасковския околийски читалищен съюз. [Chitalishte 1929. Vestnik *Chitalishte*, печатен орган на Haskovskija okoliiski chitalishten sajus.]

Читалище 1945 – Списание „Читалище“, печатен орган на Върховния читалищен съюз (1911–1959) и на Комитета за култура. [Chitalishte 1945. Spisanie *Chitalishte*, печатен орган на Varhovnija chitalishten sajus (1911–1959) i na Komiteta za kultura.]

Читалище 1946 – Списание „Читалище“, печатен орган на Върховния читалищен съюз (1911–1959) и на Комитета за култура. [Chitalishte 1946. Spisanie *Chitalishte*, печатен орган на Varhovnija chitalishten sajus (1911–1959) i na Komiteta za kultura.]

Читалище 1948 – Списание „Читалище“, печатен орган на Върховния читалищен съюз (1911–1959) и на Комитета за култура. [Chitalishte 1948. Spisanie *Chitalishte*, печатен орган на Varhovnija chitalishten sajus (1911–1959) i na Komiteta za kultura.]

Интернет базирани източници

Наредба, 2012 – Наредба за реда за организирането, обработването, експертизата, съхраняването и използването на документите в учреденските архиви на държавните и общинските институции. – Държавен Вестник, 8, 27 януари 2012. [Naredba za reda za organiziraneto, obrabotvaneto, expertizata, sahraniavaneto i izpolzvaneto na dokumenti v uchrezhdenski arhivi na darzhavnite i obshtinskie institutsii, - Darzhaven vestnik, 8, 27 januari 2012.]

https://www.archives.government.bg/uploaded_files/narok.pdf (достъпен: ноември 2023)

Колева, Д. 2021 – Даниела Колева. Празниците през социализма и техните употреби. – Електронно списание Seminar_BG, 28.07.2021, № 20 <https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy20/789-praznitsite-pri-sotsializma-i-tehnite-upotrebi.html> (28.07.2021), достъпен: април 2024 г. [Koleva, D. Praznitsite prez sotsializma i tehnite upotrebi. // Elektronno spisanie Seminar_BG, 28.07.2021, № 20 <<https://www.seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy20/789-praznitsite-pri-sotsializma-i-tehnite-upotrebi.html> (28.07.2021), dostapen april 2024 g.]

Петков, П. Ст. 2005 – Петко Ст. Петков. Българските национални празници и българският национален идеал. – Електронно списание LiterNet, 17.11.2005, № 11 (72)

<http://liternet.bg/publish11/petko_petkov/bylgarskite.htm> (17.11.2005), достъпен ноември 2023 г. [P. St. Petkov. Balgarskite natsionalni praznitsi i balgarskiyat natsionalen ideal. // Elektronno spisanie LiterNet, 17.11.2005, № 11 (72) <http://liternet.bg/publish11/petko_petkov/bylgarskite.htm> (17.11.2005), dostapen noemvri 2023 g.]

Чуканов, К. 2006 – Кирил Чуканов. Българска национална пропаганда и нейната институционализация през 40-те години. Опит за сравнение на структурата на дирекция на националната пропаганда и министерството на пропагандата (информацията и изкуствата). – Анамнеза, 3, 2006.

http://www.anamnesis.info/broi3/Kiril_4ukanov_statiq_br3.pdf (достъпен: ноември 2023)

[Chukanov, K. Bulgarska natsionalna propaganda i nejnata institutsionalizatsija prez 40-te godini. Opit za sravnenie na strukturata na direktsia na natsionalnata propaganda i ministerstvoto ns propagandata (informatsijata i izkustvata). – Anamnesa, 3, 2006.]

Съкращения:

ВЧС – Върховен читалищен съюз

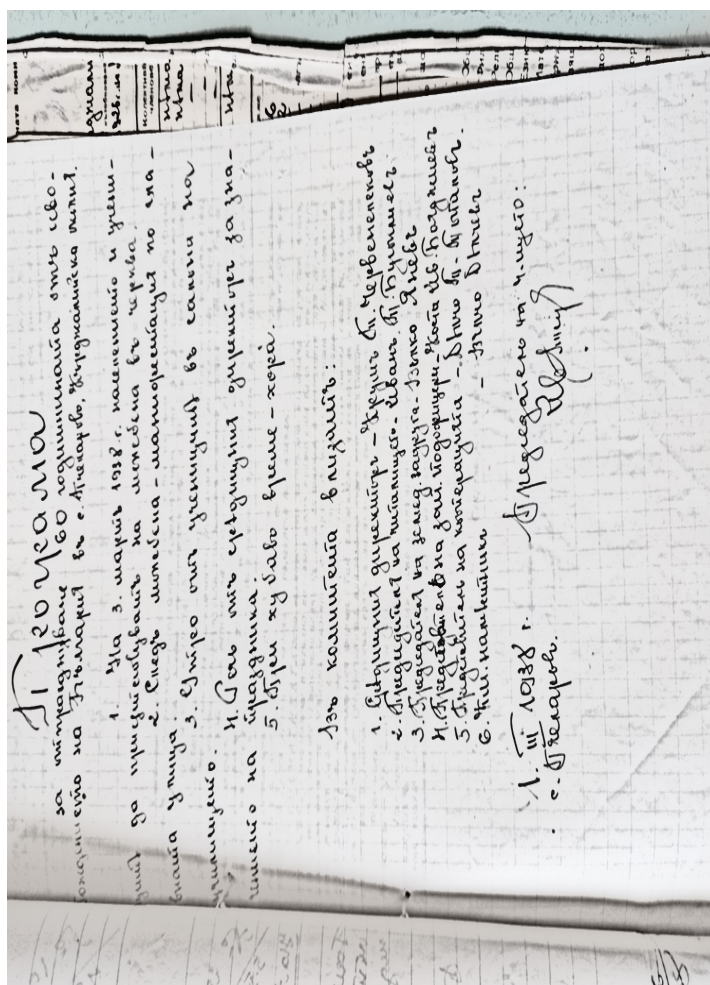
ДА-Кърджали – териториално поделение на Държавна агенция „Архиви“ в гр. Кърджали

ОФ – Отечествен фронт

БКП – Българска комунистическа партия

ТКЗС – Трудово кооперативно земеделско стопанство

Фиг. 1



[ДА-Кърджали ф. 109К, оп. 1, а.е. 25, л. 32]